

NOVE POTVRDE O IZVORNOJ DEKORACIJI KROVA DIOKLECIJANOVA MAUZOLEJA

UDK: [692.4:726.822](497.583Split)

Primljeno: 22. IX. 2017.

Izvorni znanstveni rad

dr. sc. VINKA MARINKOVIĆ

Hrvatski restauratorski zavod

Porinova 2a

21 000 Split, HR

U radu se donose nove informacije o arhitektonskom ulomku iz Muzeja grada Splita koji je nedavno objavljen i određen kao imbreks krovne strebe trijema mauzoleja Dioklecijanove palače u Splitu. Novoevidentirani podaci na crtežima splitskog konzervatora Vicka Andrića potvrđuju recentno pretpostavljenu funkciju elementa, ali i daju nove potvrde o detaljima izvorne dekoracije krova i krova trijema Dioklecijanova mauzoleja u Splitu.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača, mauzolej, Muzej grada Splita, imbreks krovne strebe, Vicko Andrić

Dioklecijanova palača u Splitu nesumnjivo je jedan od važnijih spomenika kasne antike. Činjenica da se iz antičke rezidencije transformirala u srednjovjekovnu općinu, a potom u suvremeni grad, utjecala je na povijesnu slojevitost, ali i uvjetovala vrlo rano preinake na izvornom sloju. Zbog navedenoga, pojedinačne zone palače još uvijek su nedovoljno istražene i interpretirane. Svaka nova intervencija unutar perimetra zidina, bilo da je riječ o arheološkom istraživanju, građevno-sanacijskom zahvatu ili restauratorsko-konzervatorskom postupku, rezultira novom informacijom koja upotpunjuje sliku izvornog izgleda. Od samih početaka istraživanja palače pa do danas, fluktuacija takvih podataka je velika, a s obzirom na to da ih je jako teško analizirati i staviti u

kontekst, oni često ostaju neobjavljeni ili neadekvatno tumačeni. Zbog toga, pomak u proučavanju ovako kompleksnog i slojevitog spomenika može donijeti samo uporna i neprekidna sistematizacija građe te filtriranje već postojećih informacija. Slijedom navedenoga, smatram da je važno objaviti novoevidentirane podatke o jednom arhitektonskom ulomku iz Muzeja grada Splita.

Ulomak je izložen u stalnom postavu Zbirke kamenih spomenika Muzeja grada Splita (inv. br. MGS 4316). Nedavno je znanstveno obrađen, objavljen i na osnovi analogija određen kao imbreks krovne strehe.¹ Njegove dimenzije su 25 cm (v) x 26 cm (š) x 29 cm (d), izrađen je od lokalnog kamena vapnenca te je izduženog piramidalnog oblika. Jedna od strana jako je mehanički oštećena (tako da nemamo podatak o njenoj stvarnoj dužini), dok očuvana strana završava figuralnim ukrasom ljudskog lica. Donji dio ulomka obrađen je na način da je element, očito ukrasni dio, nasjedao na drugi arhitektonski element. Sudeći po obliku, viši vanjski dio elementa očito je imao ulogu antefiksa (ili ga bar oblikom imitira), dok se izduženi i izvorno petostranični dio ima shvatiti kao element koji je vjerojatno stajao u funkciji kakvu obično ima imbreks. Zbog navedenoga, u daljnjem tekstu element iz MGS-a nazivat ćemo imbreks-antefiks ili pojednostavljeno – ulomak. Stilska obilježja figuralnog prikaza omogućila su preciznu dataciju (4. st.), te pokazala srodnost s ostalim reljefnim figuralnim prikazima unutar Dioklecijanove palače. Prema inventarnim knjigama, kontekst pronalaska je nejasan, ali veže se uz neposrednu blizinu mauzoleja.² Posljednje je autoricu teksta navelo na pretpostavku da je izvorni položaj ulomka bio na jednoj od krovniha streha trijema Dioklecijanova mauzoleja.³

Nedavno uočeni detalji na nacrtima splitskog arhitekta i konzervatora Vika Andrića potvrdili su pretpostavljenu funkciju ulomka i njegov izvoran položaj (sl. 1). Nove informacije pojasnile su stvarni kontekst pronalaska ulomka, ali i pokazale da je on za nijansu drukčiji, odnosno zamršeniji no što je to navedeno u inventarnim knjigama muzeja. Daljnja analiza dobivenih podataka dala je nove potvrde o detaljima izvorne dekoracije krova i krova trijema Dioklecijanova mauzoleja.

Nacrt V. Andrića iz 1852. godine s prikazom detalja ukrasa mauzoleja i gornjeg dijela zvonika katedrale, između ostaloga, donosi i prikaz ulomka vrlo sličnog onom iz Muzeja grada Splita (sl. 2). Originalni nacrt nalazi se u Zbirci nacrti Konzervatorskog odjela u Splitu (inv. br. RST – 169 AE7/88), a objelodanjen je 1993. godine u monografiji Duška Kečkemeta.⁴

Andrić je 1851. godine sondirao zapadni segment krova mauzoleja kako bi utvrdio je li tadašnja razina krova izvorna. Tada su između vanjske linije luka kupole (ekstradosa) i pokrovnih crepova pronađeni jedan kameni element s motivom glave, još nekoliko manjih kamenih ulomaka i izvorne tegule raznih dimenzija.⁵ Andrić je izradio tehnički snimak ulomka s presjekom, prednjim dijelom i stražnjim tlocrtom, a uz crtež je nadopisao da je *antifissa* (antefiks) pronađen 26. veljače 1851. godine u hrpi ulomaka između svoda i krova.

Andrićev *antefiks* je, koliko se razaznaje iz tehnički preciznog, ali likovno naivnog crteža, po obliku, dimenzijama i stanju sačuvanosti istovjetan ulomku iz Muzeja grada Splita. Dekorativni reljef također nosi prikaz lica, ali nešto drukčijih karakteristika. Na vrhu glave uočavaju se dva roga, a na glavi su istaknuti pramenovi izrazito kovrčave kose. D. Kečkemet se prilikom objave nacрта usputno osvrnuo na ulomak i u bilješci naveo da se *skulptura s dvorogom kapom danas nalazi u Muzeju grada Splita, a njena nedovoljno vjerna kopija ugrađena je u restaurirani zvonik pod kraj stoljeća*.⁶ Andrićev nalaz navodi na dvije mogućnosti. Prva je da je 1851. godine u sloju materijala na krovu mauzoleja pronađen element istovjetan onome danas pohranjenome u Muzeju grada Splita, ali s prikazom bića bikovsko-ljudskih karakteristika. Takvo nešto vrlo je očekivano s obzirom na to da je ukrasnih imbreksa-antefiksa trebalo biti više, uzimajući u obzir oblik i površinu krova i trijema mauzoleja, a motiv bića s bikovsko-ljudskim karakteristikama na jednom ovakvom kompleksu više je nego izgledan (pojavljuje se i na vijencu ophoda).⁷ Druga mogućnost je da je riječ o istom nalazu, ali naknadno oštećenome ili krivo interpretiranome od strane Andrića prilikom crtanja nacрта. Da je Andrić prilikom crtanja „dorado“ lik, sasvim je moguće, s obzirom na to da na istoj tabli krivo interpretira zadnje prozore na zvoniku potencirajući šiljate gotičke lukove. S druge strane, u ovoj tvrdnji treba biti oprezan jer je u istoj seriji nacрта objavio i nacрте unutrašnjeg friza mauzoleja, gdje likove u svom stilu naivno prikazuje, ali sadržajno poprilično točno interpretira.⁸ U cijeloj priči također je važno spomenuti da Andrić prilikom izrade idealne projekcije mauzoleja na svome mjestu prikazuje imbrekse krovnih streha s antefiksom, ali u istom crtežu krivo interpretira kupolu, premda su mu rezultati sondiranja kupole provedeni godinu prije dali potpuno oprečne podatke (sl. 3).⁹ Potpuno je neutemeljena njegova idealna rekonstrukcija krova – prikazuje ga kao kupolu bez tegula, ali u isto vrijeme na vijencu pozicionira imbreks-antefiks. Ovaj element arhitektonski

i funkcionalno nema smisla ukoliko na krovu nema tegula. On prvenstveno služi da poveže tegule i spriječi prodor vode. Njegova je dekorativna funkcija važna, ali sekundarna. Na ulomku koji danas stoji izložen u Muzeju grada Splita nema tragova oštećenja (u smislu naknadnog uklanjanja rogova), a u zbirci i depou nije evidentiran još jedan ulomak istoga tipa.¹⁰ Sličan ulomak nije registriran ni u zbirci Arheološkog muzeja u Splitu.¹¹ Moguće je da je ulomak nakon pronalaska zadržan u Andrićevoj matičnoj ustanovi – današnjem Konzervatorskome odjelu, a tek dugo nakon toga predan Muzeju grada Splita, što potvrđuje i izvod iz inventarnih knjiga.

Međutim, valja se još osvrnuti na relativno svjež navod D. Kečkemeta (1993.) koji spominje *skulpturu s dvorogom kapom koja se danas nalazi u Muzeju grada Splita, a njena nedovoljno vjerna kopija ugrađena je u restaurirani zvonik pod kraj stoljeća*. Prilikom tog navoda Kečkemet misli na Andrićev ulomak, ali sudeći po opisu i navedenim činjenicama, on najvjerojatnije uopće nije zapazio taj ulomak, već srednjovjekovnu konzolu s prikazom žene. Navedena konzola nekoć je bila ugrađena u zvonik trećeg kata s njegove sjeverne strane, na čijem mjestu danas stoji replika.¹² Ova vrlo izgledna teorija i mogućnost da je Kečkemet nehotimično *pomiješao* ulomke, opet nas opet vraća na početak i upozorava na činjenicu da Andrićev ulomak nikada nije dospio u Muzej grada Splita te da element s motivom bikovsko-ljudskih karakteristika ipak postoji. Mogućnost da se u depoima muzeja, budućim arheološkim radovima ili privatnim zbirkama evidentira još sličnih elemenata vrlo je vjerojatna, jer, sudeći prema tragovima sidrenja na trijemu krova i mauzoleja, njih je trebalo biti mnogo.¹³ Prilikom sondiranja krova mauzoleja 1851., a potom 1996. godine, u slojevima sedre i materijala koji su služili kao ispuna prilikom popravka i rekonstrukcije kupole pronađen je veliki broj rimskih tegula i njihovih ulomaka.¹⁴ Tegule su različitih dimenzija s različitim pečatima tvornica, što navodi na to da se materijal prilikom popravka kupole donosio iz raznih dijelova palače.¹⁵ Sukladno tome, i imbreks je mogao biti donesen i upotrijebljen kao sekundarni materijal. Međutim, pokazalo se da je izvorna širina tegule krova mauzoleja bila 37 cm, a prema standardnim mjerama odnosa tegula – imbreks moguće je utvrditi da dimenzije imbreksa-antefiksa iz Muzeja grada Splita odgovaraju izvornim tegulama mauzoleja.¹⁶

Položaj ulomka na krovu mauzoleja ili trijema moguće je pokušati precizirati. Naime, činjenica da je izrađen od kamena, da je teži i glomazniji od stan-

dardnih crepova te da je pronađen samo jedan primjerak, ukazuje na njegovu moguću reduciranu upotrebu. Ukoliko su izvorni krov trijema i mauzoleja pratili oblik oktogona, a sasvim je izgledno da jesu, teoretski je moguće da su ovakvi kameni elementi naglašavali samo rubne spojeve streha oktogona. Njihova uloga kao takva bila je dekorativna i funkcionalna. Imajući na umu oblik krova, ovakvih elemenata trebalo je biti osam, a ukoliko izvorni položaj pretpostavimo i na krovu trijema, moguće je da ih je bilo i više. Činjenica da je pronađeni ulomak ukrašen, govori u prilog tome da je ovakva vrsta dekorativno-funkcionalnog elementa trebala biti vidljiva s tla, što ga pobliže ipak definira kao ukrasni element krova trijema. U prilog parcijalne upotrebe ovakve vrste imbreksa-antefiksa, odnosno postavljanje samo na istaknute zone, govori činjenica da je i u Šipovu pronađen reduciran broj sličnih ulomaka (ukupno 6).¹⁷ Oni su izvorno bili pozicionirani na krovu kasnoantičkog mauzoleja.

Istraživači su već odavno primijetili da današnji vanjski izgled krova mauzoleja Dioklecijanove palače u Splitu ne potječe iz rimskog vremena. Izvorni nagib krova na osnovi rezultata dosadašnjih sondiranja i uvažavajući proporcijski shemu, moguće je pretpostaviti.¹⁸ Na izvorne detalje dekoracije krova do sada se obraćalo vrlo malo pozornosti. Novoevidentirani podaci skromni su pomak u proučavanju i popunjavanju slike o izvorom izgledu mauzoleja, te njegova krovišta i krovišta trijema.

BILJEŠKE

¹ Vinka Marinković: *Nekoliko novih figuralnih prikaza u Dioklecijanovoj palači*. VAHD, Split 2014., br. 107. 291-308.

² Isto, 296.

³ Isto, 297.

⁴ Duško Kečkemet: *Vicko Andrić – arhitekt i konzervator 1793-1866*. Split 1993, T. 7.

⁵ Duško Kečkemet: *Vicko Andrić – arhitekt i konzervator 1793-1866*. Split 1993, 108.

⁶ Isto.

⁷ Više o motivu bića s bikovsko-ljudskim karakteristikama u Dioklecijanovoj palači, v. Nenad Cambi: *Antika*. Zagreb 2002. 174-175; Nenad Cambi: *Kiparstvo rimske Dalmacije*. Split 2005, 180.

⁸ Duško Kečkemet: *Vicko Andrić – arhitekt i konzervator 1793-1866*. Split 1993, T. 12.

⁹ Duško Kečkemet: *Vicko Andrić – arhitekt i konzervator 1793-1866*. Split 1993, T. 14, T. 18, T. 20.

¹⁰ Tu činjenicu mi je u potvrdila viša kustosica i voditeljica Zbirke kamenih spomenika, Elvira Šarić Kostić.

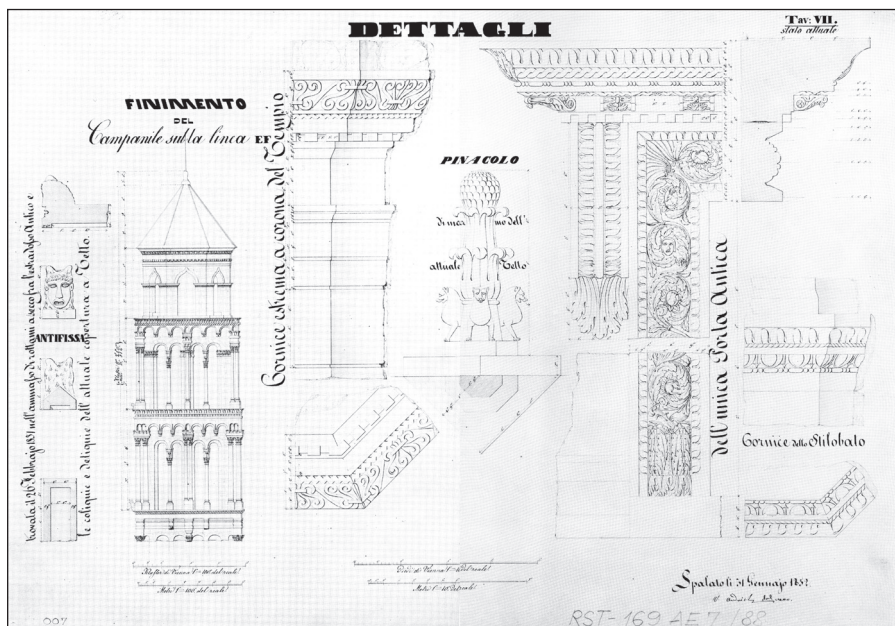
¹¹ Tu činjenicu mi je potvrdila muzejska savjetnica Kasnoantičke zbirke Arheološkog muzeja

- u Splitu, dr. sc. Sanja Ivčević.
- ¹² Skulptura je iz 14. st., a u Muzeju grada Splita vodi se pod inv. br MGS 1129. D. Kečkemet je u svojim člancima u više navrata naziva ženskom skulpturom s dvorogom kapom ili šeširom i datira u 15. st., v. D. Kečkemet: *Figuralna skulptura zvonika splitske katedrale*. PPUD, Split 1955., br. 9, 125; Duško Kečkemet: *Kulturna i umjetnička baština Dalmacije 1*. Split 2004., 51.
- ¹³ Goran Nikšić: *Prilog o arhitekturi Dioklecijanovog mauzoleja i rekonstrukciji splitske katedrale u 13. stoljeću*. PPUD, Split 1997., br. 35. 110, 119.
- ¹⁴ Goran Nikšić, 1997., 105-122.
- ¹⁵ Goran Nikšić, 1997., 115.
- ¹⁶ Goran Nikšić, 1997., 115 sa sl.
- ¹⁷ Dražen Maršić: *Ugradbeni i građevni portretni reljefi u Istriji i Dalmaciji*. Zadar 2009. 39-44, 86, 87, T. 10, sl. 1-9.
- ¹⁸ Goran Nikšić, 1993., sl. na str. 113 i 114.

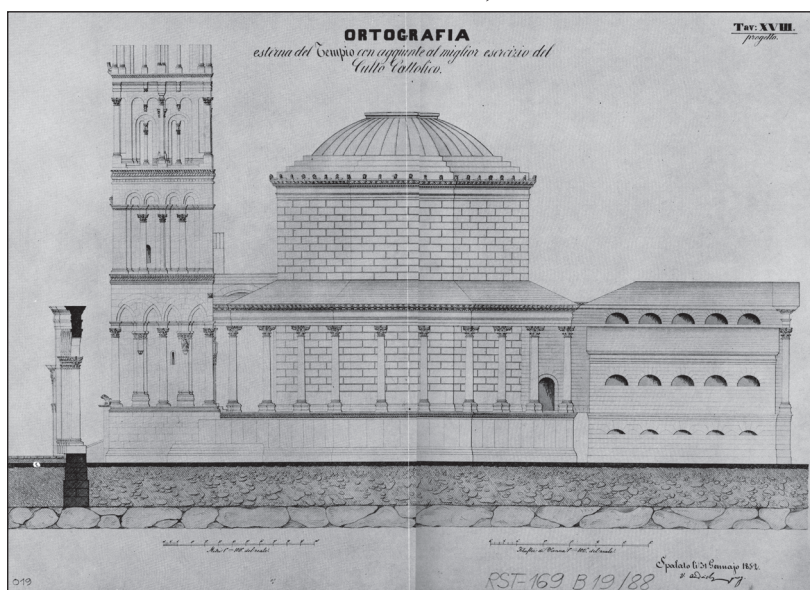
ORIGINAL ROOF DECORATIONS IN DIOCLETIAN'S MAUSOLEUM - RECENT FINDINGS

Summary

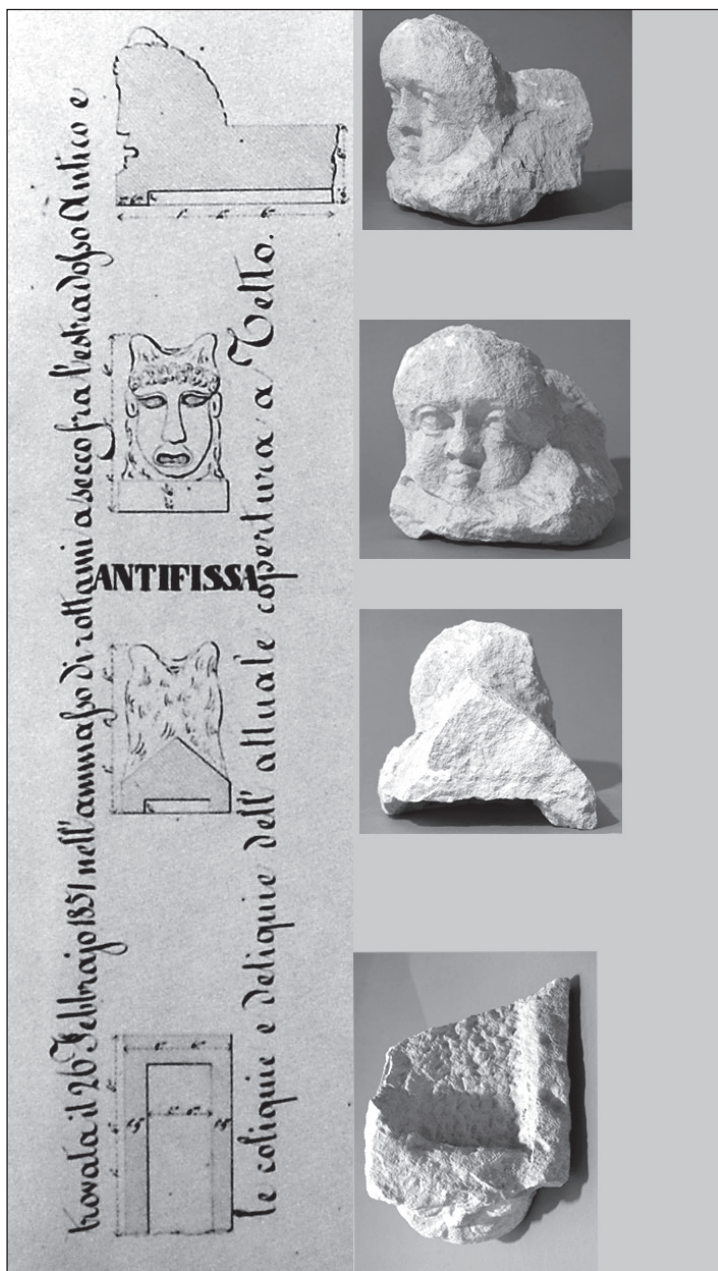
This paper addresses recent research findings on the stone fragment from the Split City Museum Collection of Stone Monuments (catalogue number MGS 4316). It has been established by the recent thorough analysis that this architectural stone fragment is in fact the imbrex of the gabled porch of Diocletian's Mausoleum. Furthermore, the details that have recently been revealed on Vicko Andrić's drawings, who was a renowned conservationist and architect from Split, confirm the accuracy of the analysis findings. It is also evident from the drawing that, during sounding procedure of the mausoleum roof in 1851, Andrić discovered a fragment similar to the one in the Split City Museum, yet slightly different in terms of figurative illustration. His fragment reveals a creature with bovine and human features, a common motif in the iconography of the works in Diocletian's Palace. Based on the evidence presented above, the author suggests that there might have been more such fragments, assuming that they were exclusively installed on the edge joints of the eaves and the gabled porch of the Mausoleum.

Slika 1. Ukrasi Hrama i gornji dio zvonika, nacrt V. Andrića iz 1852. (preuzeto iz D. Kečkemet, 1993)

Slika 3. Idealna rekonstrukcija krova mauzoleja, nacrt V. Andrića iz 1852. (preuzeto iz D. Kečkemet, 1993)

Slika 2. Uvećan prikaz antefiksa s nacrtu V. Andrića i fotografije ulomka iz Muzeja grada Splita (nacrt preuzet iz D. Kečkemet, 1993; fotografije izradio: Z. Sunko)